

KOVÁCS ÉVA — TÓTH ISTVÁN JÁNOS

Ki mit mondott 1990-ben?

VÁLASZTÁSI PÁRTPROGRAMOK TARTALOMELEMZÉSE

Dolgozatunkban* kilenc magyarországi politikai párt választási programjait és programnyilatkozatait vizsgáltuk empirikusan, a tartalomelemzés módszerével¹.

Először arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a pártok milyen elődökre támaszkodnak, milyen önképet alakítottak ki és milyen értékeket vallanak magukénak. Ezután a vallott értékek, valamint a politikai és a gazdasági célok elemzése alapján a pártok egymáshoz való viszonyát vizsgáltuk.

1989/90 fordulójára, a választások közeledtével nagyjában-egészében felálltak azok a pártok, megszülettek azok a pártprogramok, amelyekkel az eljövendő parlamenti demokrácia első választási ciklusában számolnunk kell.

A politikai paletta — amelyet januárban már több mint 50 párt alkotott —, természetesen sokkal színesebb volt annál, hogysem azt az általunk kiválasztott kilenc párt teljeskörűen lefedhetné. A leendő kormányzat és ellenzék legjelentősebb tényezőinek azonban — mint ahogy az már a politikai kerekasztaltárgyalásokon is megmutatkozott — ezeket a pártokat tekinthetjük: Fiatal Demokraták Szövetsége, Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, Kereszténydemokrata Néppárt, Magyar Demokrata Fórum, Magyar Néppárt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Magyar Szocialista Párt, Magyar Szocialista Munkáspárt, Szabad Demokraták Szövetsége.²

A PÁRTOK ÖNKÉPE

A pártok választási programjaiban a — konkrét programpontok mellett — meghatározó szerepet kaptak az önmagukra vonatkozó kijelentések. Az alapító nyilatkozatok összemosódó öndefinícióihoz képest (lásd Kovács — Tóth 1989) az 1989 — 1990-es években az egyes pártokról e tekintetben is mind markánsabb kép rajzolódott ki.

A szervezetek igyekeztek az európai és a 20. század első felének hazai politikai áramlataiba sorolni magukat. (Lásd az 1. táblázatot.) A vizsgált szervezetek között egyaránt találhatunk *pragmatikus* és *világnézeti* pártokat. A nyolcvanas évekre pragmatikussá vált egykori állampárt, a régi MSZMP helyébe lépő MSZP és a szakadár MSZMP ideológiai alapon álló pártokként szerveződtek újjá. Fellelhetők a liberális (SZDSZ, FIDESZ), a szociáldemokrata (MSZDP, MSZP, SZDSZ) és a keresztény világnézet (KDNP, FKgP, MDF) megfelelő pártjai — annak ellenére, hogy sem az MDF, sem az MSZDP nem tekintette magát ideológiai alapon szerveződő programpártnak. A 20. század végi európai társadalomszerkezetnek megfelelően a pártok többsége néppártként képzelte el a működését, egyedül az MSZMP vallotta magát a munkásosztály pártjának.

ELŐDÖK, TÖRTÉNELMI GYÖKEREK

Az elődök, a történelmi gyökerek meghatározásakor a szervezetek többsége valamilyen eszméhez vagy párthoz nyúlt vissza. Feltűnő, hogy a korábbi nyilatkozatokhoz képest választási programjaikban már nem tértek ki „közeljükrre” — így például az MDF a népi írók körére, vagy az SZDSZ a demokratikus ellenzékre —, a hangsúlyt a régmúltra, a jelenre és a választások utáni jövőre helyezték. Egyedül az MSZP definiálta magát úgy is, mint a régi MSZMP reformerőinek szervezete. Szembetűnő az is, hogy az első szándéknyilatkozatokban még az európai és a magyar forradalmak eszméiről olvashattunk mint történelmi gyökerekről, a választási programnyilatkozatokban pedig már inkább ideológiákról, nemzeti hagyományokról. Ezek a változások a „posztkommunista átmenet” konszolidációját és a politizálás szakszerűbbé válását, „bejáratódását” tükrözik.

Az ortodox kommunista erőket felsorakoztató MSZMP, amely az elmúlt negyven év egyeduralgó ideológiáját vallotta, választási programját igyekezett vonzóbbá tenni azzal, hogy a szociáldemokrata hagyományokhoz is kötődni kívánt. Ugyanígy járt el az MSZP is, azzal a különbséggel, hogy reformterekvéseivel szoros összefüggésben — a leninizmus és a sztálinizmus ellenében — visszanyúlt a marxista eszmerendszerhez is. A belső viszályok után megújult MSZDP-nek könnyebb volt a dolga. A Szocialista Internacionáléval a háta mögött az európai haladó szociáldemokrata mozgalmakat és az 1948-as erőszakos pártfúzió előtti MSZDP-t vallhatta elődjének.

A demokratikus népiség és a populáris vallási konzervativizmus jelent meg politikai tradícióként a MNP és az MDF programnyilatkozatában. (Választási

taktikai fogásnak tekinthetjük, hogy az MDF a környezetvédő mozgalmakat is elődként vállalta fel.) A radikalizmus és a liberális demokrácia az, amely az SZDSZ és a FIDESZ ideológiai gyökereit adja. A nyolcvanas évek értelmiségének és magának a demokratikus ellenzéknek is a politikai tagoltságát mutatja az SZDSZ és az MDF programnyilatkozata. Mindkettőben több irányzat jelenlétét fedezhetjük fel (SZDSZ: szociáldemokrácia, szociálliberalizmus, liberális konzervativizmus; MDF: demokratikus népiség, nemzeti liberalizmus, populáris vallási konzervativizmus). A tisztán populáris vallási konzervativizmus jellegzetesen a KDNP történelmi gyökere, de tartalmaz ilyen elemeket az FKgP választási szövege is. Ennek ellenére az FKgP csupán a régi — 1945-ös — választásokon győztes kisgazdapártot jelölte meg mint politikai tradíciót. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy a kisgazdapárt nem ideológiai alapon, hanem „rétegpártként” szerveződött, illetve szerveződik.

ÖNDEFINÍCIÓ

A pártok önmagukról megfogalmazott állításainak vizsgálatakor három jellemző törekvéssel találkozhattunk:

1. A klasszikus bal—közép—jobb skálán helyezte el magát az MSZP (bal), az MSZDP (bal, balközép), az MDF és az SZDSZ (közép). A skála hiányos és féloldalas: egyetlen szervezet sem vallotta magát *kommunistának* (szélsőbaloldalinak) és teljesen hiányzik a *jobboldaliság* mint politikai kategória. Ez abból adódhat, hogy egyrészt a választások előtt nem „illett”, nem volt „rentábilis” nyíltan szélsőbaloldalinak lenni, másrészt az elmúlt 40 év örökségként és a liberális konzervatív tradíciók szinte teljes hiánya miatt tovább élt az az előítélet, hogy aki jobboldali, az reakciós, az fasiszta. A közvélemény nem értékmentesen kezelte a bal—közép—jobb skálát. Így a valójában jobboldali pártok magukat inkább „történelmi pártnak” (FKgP), „a vallásos emberek pártjának” (KDNP) nevezik. Harmadrészt, a választások előtt megfigyelhetjük a pártoknak a centrumhoz közeledését is, feltehetőleg a választási retorika („Mi vagyunk középen, tőlünk jobbra...tőlünk balra...”) és a nagyobb koalíciós lehetőségek biztosítása okán.

2. Vannak pártok, amelyek ideológiai szempontból is meghatározzák magukat. Így az MSZMP marxista, az MSZP szocialista, az MSZDP szociáldemokrata, az MDF nemzeti, a KDNP keresztény pártnak tartja magát. A „szabadság és a szolidaritás pártja”, az SZDSZ explicit ideológiai öndefiníciót ad: tőle balra áll a szocialista-kommunista kollektívizmus, jobbra pedig a nemzeti-konzervatív kollektívizmus.

3. Különbségeket mutattak a választási programok a tekintetben is, hogy a pártok miként szemlélik potenciális választóikat: egyéneknek (MSZDP, MDF, SZDSZ, KDNP); bizonyos közösségeknek, rétegeknek, csoportoknak (MNP, MSZMP); vagy/és az egész nemzethez, a néphez szólnak (MSZMP, MSZP, MSZDP, MNP).

ELLENSÉGEK

Magyarországon 1990-ben szinte egyetlen politikai szervezet sem vonta kétségbe, hogy rendszerváltásra van szükség. A kommunista pártállam, az államszocialista rendszer működésképtelensége, illegitimitása 1990-re a közvélemény számára is nyilvánvalóvá vált. S mint ahogy a 20. századi Magyarországon minden rendszerváltáskor (gondoljunk csak a Horthy-, vagy a Rákosi-rendszerre) a politikai azonosságtudat szerves részévé vált egy markáns ellenségkép (az előbbie a „judeobolsevista plutokraták”, az utóbbie a svábság, a kulákok, az osztályidegen, az értelmiségi stb. lett), ezúttal sem történt másként. A választások előtti helyzetben az ország jövőjének kilátástalansága, vagy legalábbis nehezen körvonalazható volta, valamint a közvélemény felrázásának és repolitizálásának szándéka még inkább felerősítette a bűnbak- és ellenségképzés tendenciáját, aminek következtében a pártok választási programjaikban nagy figyelmet fordítottak az ellenség meghatározására. Különösen jellemző volt ez a munkásmozgalmi ideológiájú MSZMP-re és MSZP-re, a polgári demokratikus és modernizációs liberalista MSZDP-re, SZDSZ-re és a FIDESZ-re, valamint a „harmadik utas” MDF-re. Nem jellemezte markáns ellenségkép a tradicionálisan konzervatív KDNP-t és a kevésbé ideológiai színezetű FKgP-t. A pártprogramok többségében az ellenségkép alapja a fennálló rendszer kritikája volt:

1. ideológiai szempontból a kommunizmus, a sztálinizmus az államszocializmus elvetése (MSZP, MDF, SZDSZ);

2. a hatalombirtoklás szempontjából a diktatúra elutasítása (MSZP, MSZDP, SZDSZ, FIDESZ).

Fel kell hívunk azonban a figyelmet az ellenségkép néhány a fentiekől eltérő elemére is:

a. Az MSZMP, amelyről okkal feltételezhetjük, hogy nem abban a rendszerváltásban érdekelt, mint a többi párt, és a „szocialista építés elért vívmányaihoz” nyúlt vissza, választási programjában legfőbb ellenségének a „polgári restaurációt”, „a kapitalista rendszer visszaállítását” tekintette, de osztályalapon is bűnbakot talált a gazdagok kisebbségében.

b. A magát „nemzeti középpártnak” nevező MDF önmagával került el-lentmondásba akkor, amikor nemcsak a sovinizta, hanem a nacionalista irányzatoktól is elhatárolta magát. A nacionalizmus kapcsán ugyanolyan súlyos előítéletek terhelik a magyar közvéleményt, mint a jobboldaliság már említett esetében. A pártok úgy tettek, mintha ma Magyarországon el kellene titkolni a nacionalista érzelmeket — mi a nacionalizmust étkétkmentes kategóriának kezeljük —, helyette a veszélytelenebbül hangzó „nemzeti érzésről” beszéltek.

3. A választási kampányt megelőző hónapok politikai villongásai magyarázhatják azt, hogy az MDF és az SZDSZ választási programjában a „tüllícitálókra” és a „fenyegetőkre” — gyaníthatóan akár egymásra is — ellenségként tekint.

Az eddigieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a pártok politikai azonosságtudatának szerves része az ellenségkép.

Ennek okai arra vezethetők vissza, hogy a Kádár-korszak hibái és bűnei még túl közeli, túl élénken élnek a köztudatban, — a rendszerrel szembeni tiltakozás őszintének tetszik.

A PÁRTOK ÉRTÉKEI ÉS CÉLJAI

A KULCSFOGALMAK

A pártprogramok vázát alkotó kulcsszavak, illetve kijelentések jól tükrözik az adott párt politikai orientációját és rávilágítanak a pártok közötti különbségekre. Ezeket a fogalmakat, mivel a programokban szó szerint szerepelnek, a pártok által vállalt értékeknek tekinthetjük.

A választások előtti magyar politikai helyzet egyik sajátossága az volt, hogy a pártok programjai — hasonlóan az 1988–1989-ben kiadott első programnyilatkozataikhoz — egyszerre több ideológiai irányzat értékeit tartalmazták, azaz a pártokon belül is több ideológiai irányzat létezett. A pártok keresték (és azóta is keresik) igazi arculatukat, amellyel megnyerhetik leendő választóikat, de egyben tapogatóztak is azok felé a rétegek felé, amelyekre mint választókra számíthattak. Igaz, hogy a pártok és a választók csak az első választás után találhatnak egymásra, de megfigyelhettük, hogy már a választások közeledtével (1989 végére) a pártprogramok letisztultabbakká, a vallott politikai értékek pedig konzisztensebbekké váltak. Míg az első elvi nyilatkozatok középpontjában az egyéni és kollektív szabadságjogok, valamint a parlamenti demokrácia követelése állt, és az egyes programnyilatkozatokban túlnyomórészt egymásnak ellentmondó politikai értékek fogalmazódtak meg, addig a később kidolgozott részletes programok és választási tézisek már egységesebbek lettek és a gazdasági kérdéseket állították a középpontba. Ebben szerepet játszott az, hogy a nemzeti kerekasztal-tárgyalásokon a pártoknak több, a politikai átmenetet érintő konkrét kérdésben kellett állást foglalniuk, valamint az, hogy a korábbi ellenfél, az állampártként működő MSZMP októberre széthullott és politikai befolyását jórészt elvesztette. Az alkotmánymódosítás és a köztársaság kikiáltása után nemcsak *de facto*, hanem *de jure* is új korszak kezdődött a magyar történelemben: lezárult a kommunista egypárturalom időszaka.

A vallott politikai értékek mentén a vizsgált pártokat nagyjából három csoportba sorolhatjuk. Az egyes csoportokhoz sorolt pártok egy-egy politikai irányzatra jellemző, többé-kevébbé összefüggő célokat vallottak magukénak.

Az első csoportot a nemzeti—keresztény—konzervatív fogalmakkal jellemezhetjük. Ide a KDNP, az FKgP tartozik, de nemzeti orientációja és konzervatív értékei (pl. családvédelem, helyi önkormányzatok, nemzettudat ápolása) alapján az MDF is közel áll ehhez. E pártok beszéltek leginkább a *népi-nemzeti hagyományokról, a magyarság felemeléséről, a határokon túli magyar kisebbség problémáiról és az „emberi méltóság” megőrzéséről*. A KDNP-nél a kereszténység (HIT, SZERETET, BÉKE) motívuma került előtérbe, míg

a kisgazdapárt egyaránt követett konzervatív és liberális (szabadvállalkozás, a magántulajdon elsődlegessége) értékeket. Választási jelszavaik (BÉKESSÉG, ISTEN, HAZA) is ezt tükrözik (lásd a 3. táblázatot).

A második csoportba a demokrata—szociálliberális elveket valló SZDSZ és FIDESZ tartozik, de — sajátos magyar képződményként — közel áll ehhez a baloldali és népi értékeket vegyítő, „*harmadik utas*” MNP is, és ide sorolható a nemzeti-konzervatív és demokrata értékeket követő és mindezt egyre inkább pragmatizmussal („*az alkotóképesség, a tudás, a szakértelem, a munka megbecsülése*”) társító MDF is. Az SZDSZ és a FIDESZ programjainak középpontjában a *liberális demokrácia* és az *emberi jogok* álltak, választási jelszavaikban mindkét párt elvont fogalmakat használva (MODERN, JÖVŐ) egy eljövendő új korszak szükségességére és szerveztük *büntelen* (TISZTA) *múltjára* utalt. Emellett az SZDSZ választási jelszavai között — a liberális tradíciónak megfelelően — meghatározó szerepet kapott a SZABADSÁG értéke. A jövőorientációt az MDF a „*magyar*” jelzővel bővítette (A MAGYAR JÖVŐÉRT!), miközben felelősen gondolkodó és megfontoltan cselekvő pártnak állította be magát (A NYUGODT ERŐ). Az MDF-szlogen sokkal át-tételesebb, mint az SZDSZ harsányan magabiztos kinyilatkoztatása (TUDJUK, MERJÜK, TESSZÜK). A NYUGODT ERŐ ezenkívül egy kollektív apaképnek is megfelel. Egy nálunk nagyobb, erősebb és kiszámítható hatalom azonosítható vele, amely a BIZTONSÁG utáni vágyat kimondatlanul is teljesíti.

A harmadik csoportba a kommunista—szociáldemokrata orientációjú pártok tartoznak (az újjáalakult MSZMP, az MSZP és az MSZDP). Közülük az MSZDP volt ideológiailag a legegységesebb: a *nyugat-európai szociáldemokrata pártok értékeit* tartotta szem előtt és elhatárolta magát a másik két baloldali párttól. Választási jelszavaiban nem saját értékeit és jellemzőit fogalmazta meg, hanem múltjára és a többi szociáldemokrata párt sikereire hivatkozott (MÚLTUNK A JÖVŐ ZÁLOGA, EURÓPA VELÜNK VAN). Mindeközben — hasonlóan az MDF-hez — a választók *konzervatívizmusára, a radikális változásoktól való idegenkedésére* is apellált (NYUGODT ERŐ, BÉKÉS VÁLTOZÁS).

Az MSZP legfőbb céljának a „*demokratikus szocializmust*” tartotta és radikálisan elhatárolta magát elődje (a volt MSZMP) politikájától („*bürokratikus és diktatórikus államszocializmus*”), és a decemberben létrejött MSZMP-től is. Az MSZP szociáldemokrata színezetű céljai mellett nagyobb szerephez jutott programjában a már említett ellenségkép és a félelem, hogy a választók nem egy megújult pártot, hanem továbbra is kommunistákat, és az állampárt örököszeit látják bennük. Ez a félelmük nem volt alaptalan. Nemcsak arról van szó, hogy a párt tagjai és vezetői a korábbi MSZMP garnitúrájából kerültek ki, de arról is, hogy — hasonlóan az ortodox MSZMP-hez — védelmezni próbálták „*az elmúlt negyven év gazdasági rendszerének sikereit*” („*az előző nemzedékek országépítő erőfeszítéseit*”) és egyszersmind kádereik már elért státusát is. Igyekeztek összeegyeztetni a „*demokratikus szocializmus*” *ideológiai* és a kormányképesség fenntartásának *pragmatista céljait*. Elfogadták ugyan az egyéni szabadságjogokat és a vállalkozói verseny mellett foglaltak állást, egyidejűleg azonban harcot hirdettek az ellen, hogy „*az egypárti és állami*

bürokrácia uralmát a pénz és az adósság új szolgasága, az elviselhetetlen egyenlőtlenségek váltsák fel”. Az ortodox vonal által újraélesztett MSZMP alapértékei pedig azért nem tisztáztak, mert a párt *szakított* ugyan a kommunista pártokra jellemző „demokratikus centralizmussal”, a proletárdiktatúra és a kommunizmus távlati céljával, másfelől azonban rettegve idézte fel a bolsevikok hagyományos rémképeit: a „jobbratolódást”, a „polgári restaurációt”, a „jobboldali hatalomátvételt”. Elismerte a többpártrendszer létét, de ezzel együtt úgy foglalt állást, hogy meg kell gátolni „... a tőkés társadalmi rendszer és a reakciós, néppellenes hatalom visszaállítását”. A Berecz — Grósz vonal által háttérből irányított MSZMP a válságból kivezető utat egy „újja-szerveződő, erős baloldal által irányított szocialista megújulásban” látta.

Ez a törekvése eleve kudarcra volt ítélve. A választásokat megelőző magyar politikai életben ugyanis alaptételnek számított az elhatárolódás a kommunista párttól és a tradícióit vállaló MSZP-től és MSZMP-től.

Az MSZP és az MSZMP a kommunista párt által a korábbi években használt jelszavakra épített, de mindkettő más-más periódushoz nyúlt vissza. Az MSZP a *reformkommunisták*, az MSZMP az *ortodoxok* retorikájának megfelelően fogalmazott. Az MSZP a reformkor szlogenjét használta (HAZA ÉS HALADÁS), amely itt semleges jelentést hordoz, és arra utal, hogy az MSZP szorosan kapcsolódik a magyar történelmi hagyományokhoz. A jelszó másik része (HALADÁS ÉS BIZTONSÁG), a szociáldemokrata munkásmozgalom tradícióját felelevenítve, a megfontoltságra és a létbiztonságra (a munkanélküliség elkerülésére), a jó közbiztonságra, de a változásra is igent mondó választókat kívánta megnyerni. A BIZTONSÁG, MEGÉLHETÉS, MUNKA jelszavak a korábbi MSZMP fogalomrendszerébe tartoztak. Mindhármat egyszerre tekintették létezőnek — és a „szocialista társadalmi rendszer” értékeinek —, valamint megőrzendő értékeknek, amelyek a szocializmusnak a kapitalizmussal szembeni specifikumait fejezik ki.

A PÁRTOK CÉLJAI

A vizsgált kilenc párt programjaiban megfogalmazott célokat két nagyobb csoportba sorolhatjuk aszerint, hogy a politikai vagy a gazdasági szférára vonatkoznak-e. Mindkét területen az alapvető kérdésekben konszenzus volt kimutatható az egyes pártok között. Ilyen a többpártrendszer (parlamentári demokrácia) elfogadása, illetve szorgalmazása és a piacgazdaság létjogosultságának elismerése. E két értéket még az „újjalakult marxista párt”, az MSZMP is akceptálta. (Ennyiben tehát nem volt a klasszikus értelemben vett kommunista pártnak tekinthető.) A pártok programjaiban szereplő célok között — mivel a választási dokumentumokban és pártprogramokban már a gazdasági, gazdaságpolitikai kérdések állnak a középpontban — a gazdasági elképzelésekben mutatkoztak nagyobb különbségek. Egy-egy párt alapvető értékválasztását mutatja, hogy a válságba jutott magyar gazdaságot milyen eszközökkel és milyen gazdaságpolitikára építve kívánja kijuttatni a jelenlegi helyzetből; milyen szerepet szán a magántőkének és az állami szektornak; mennyire

szándékozik figyelembe venni a szociális szempontokat; az elkerülhetetlennek látszó elszegényedés kérdését mennyire tekinti programja részének.

A politikai célok legtöbbször a demokráciára, a demokratikus politikai intézményrendszer és a politikai szabadságjogok megvalósítására vonatkoztak (lásd a 4. táblázatot).

E tekintetben nem volt változás a pártok egy évvel azelőtt kiadott programtervezetei és a választások előtt nyilvánosságra hozott dokumentumai között. Akkor az „*egyéni és kollektív szabadságjogok*”, a „*parlamentari demokrácia*”, a „*szabad szakszervezetek*”, a „*szuverén külpolitika*”, a „*többpártrendszer*” és az „*etnikai és vallási kisebbségek jogai*” követelése állt a középpontban. A választások előtti időszakban ezek közül több már megvalósult, illetve megvalósulni látszott (többpártrendszer, szuverén külpolitika, egyéni és kollektív szabadságjogok). Ennek ellenére a kilenc általunk vizsgált párt választási dokumentumaiban is rendre visszatért a „*szabadság*”, az „*emberi jogok*” és a „*független, semleges Magyarország*” követelése. Ugyancsak mindegyik párt céljai között helyet kapott valamilyen formában a „*társadalmi igazságosság*”. Az MSZMP-nél is szerepel olyan megfogalmazás, amely erre utal (küzdelem az „*elszegényedés ellen*”, a „*magántőkés kizsákmányolás*” elutasítása).

A „*szabadság*” és a „*társadalmi igazságosság*” ellentétes értékeinek egymás melletti követelése különösen annak fényében figyelemre méltó, hogy az értékzozológiai elemzések szerint a hetvenes évek végén a magyar társadalom értékhierarchiájában az „*igazságosság*” és „*egyenlőség*” értékei megelőzték a „*szabadságot*” (Hankiss et al. 1982).

A katasztrofális és a kommunista rezsim által létrehozott torz és csődbe jutott gazdasági struktúra gyors és hathatós lépéseket sürgetett a nemzetgazdaság helyzete további romlásának megakadályozására és annak érdekében, hogy az ország elkerülje akár a lengyelországihoz vagy a jugoszláviaihoz hasonló állapotokat. Mindezeket figyelembe véve nem lehet csodálkozni azon, hogy a pártok gazdasági céljai között nem találhatunk olyanokat, amelyek az élet-színvonal és a fogyasztás növelését nyíltan megfogalmazták volna. Ezzel szemben a tulajdonviszonyok átalakításával is együtt járó „*vállalkozási szabadság*”, a magántulajdont ösztönző gazdaságpolitika, valamint az adott gazdasági színvonalat garantáló „*biztos megélhetés*”, „*szociális biztonság*” és az „*elszegényedés elleni küzdelem*” a legtöbb párt céljai között szerepelt (lásd az 5. táblázatot). Az MSZMP volt az egyetlen, amely élesen szembehelyezkedett az állami tulajdon privatizálásának tervével. Elismerte ugyan, hogy korlátozott keretek között „*hosszú távon is szükség van*” a piacra, de mivel célja „*a szocialista társadalmi rendszer építése*”, a megoldást a megreformált tervgazdaságban, „*a modern termelőerők tervszerű fejlesztésében*” és a „*társadalmi tulajdon dominanciájában*” látta.

A privatizáció tehát a pártok többsége szerint elkerülhetetlennek látszott. A kérdés csupán az volt, hogy mekkora legyen a jövőben az állami, és mekkora a magántulajdon súlya, milyen szerepet töltsön be az állam a privatizációban, és ennek negatív társadalmi közvetkezményeit (munkanélküliség, elszegényedés) milyen mértékben kompenzálja. Ez utóbbi kérdésben a pártok egymáshoz közelálló elképzeléseket fogalmaztak meg. A „*megélhetés*”, a jelenlegi fo-

gyasztási színvonal megőrzése és a szociális szempontok érvényesítésének kívánalma minden programban fellelhető. A különbség csak annyi, hogy amíg az MSZMP a jelenlegi tulajdonosi szerkezet mellett érvényesítette volna a szociális szempontokat, addig a többi párt a várhatóan növekvő jövedelmi különbségek mérséklését a privatizáció által kiváltott társadalmi feszültségek orvoslása miatt tartotta elengedhetetlennek. A szociális szempontokat az MSZDP, az MSZP, az MDF, és az KDNP vélte rendkívül fontosnak, míg a FIDESZ, SZDSZ, FKgP kevésbé hangsúlyozottan foglalkozott ezekkel. A pártok között a legnagyobb különbség abban volt, hogy milyen tulajdonformákat tartanak kívánatosnak, és a gazdaságban mekkora szerepet szánnak a klasszikus magántulajdonnak. Az állami, a magántulajdon és valamilyen köztes megoldásként elképzelt közösségi, önkormányzati, szövetkezeti tulajdonformák vegyítésének arányairól van szó. Ezek közül a legproblematisabb és leghomályosabb a sem állami, sem magántulajdonhoz nem tartozó *közösségi, önkormányzati tulajdon*, — erre vonatkozó elképzelések az MDF, MNP és a KDNP programjában szerepeltek. Hasonló köztes megoldásban gondolkodott az MSZP is, amely a „*vegyesgazdaság*” koncepcióját tartotta megvalósítandónak, a megnövekedett piaci szektor mellett az „*igazi közösségi tulajdonformákat*” preferálta.

A többi párt (MSZDP, FIDESZ, SZDSZ, FKgP) az előbbiekkal szemben elsősorban a *magántulajdon*t támogatta. E pártok a piacot fogadták el az egyetlen koordináló tényezőnek és ezen kívül kívánták érvényesíteni a szociális szempontokat. Az MSZDP — hasonlóan a nyugati szociáldemokrata kormányok politikájához — a jóléti állam kiépítése érdekében az „*állami újraelosztó politika*” szükségességéről beszélt, az SZDSZ és a FIDESZ pedig a *liberális piacgazdaság*, az állam gazdasági szerepének lehető legnagyobb mérvű *korlátozása* mellett foglalt állást. A kiscgazdapárt a vállalkozást élénkítő adó- és hitelpolitika mellett a magántulajdon súlyának gyors és radikális növelését sürgette azzal, hogy a mezőgazdaságban a szövetkezetesítés előtti, 1947—1948-as birtokviszonyokat kívánta visszaállítani. A szövetkezetek földjének a tagok közötti szétosztását, illetve a valaha államosított ingatlanok térítésmentes magánkézbe adását tervezte.

A gazdasági célok vizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy a leendő kormányzat gazdaságpolitikájának befolyásolására az egyes pártoknak — a választási eredményeken túl — aszerint nyílt lehetőségük, hogy gazdasági céljaikat milyen mélységben fogalmazták meg és milyen szakértői háttérrel rendelkeztek. Az általános gazdaságpolitikai elvek rögzítésén túl komoly és részletekre kiterjedő gazdaságpolitikai programot három párt szakértői dolgoztak ki (SZDSZ, MDF, FIDESZ). Rajtuk kívül még a kormányzó MSZP mögött állt komolyabb szakértői gárda, mivel a gazdaságirányítás apparátusának és az állami vállalatok vezetőinek jelentős része MSZP-tag, illetve szimpatizáns volt.

A PÁRTOK CSOPORTOSÍTÁSA A CÉLOK ÉS AZ ÉRTÉKEK ALAPJÁN

A különböző célokra és értékekre vonatkozó kijelentések ismeretében feltehetjük azt a kérdést, hogy mely pártok vallanak hasonló értékeket, és a pártok között — ezek alapján — milyen csoportok képezhetők.

E kérdések megválaszolásához a választási programokban szereplő — már elemzett — kijelentéseket vettük alapul. Minden olyan kijelentést, amely értékeket, általános célokat fogalmazott meg, kategorizáltunk. Így 51 olyan kategóriát kaptunk, amelyek mindegyike a pártok valamely jellegzetes alapelvét tartalmazza³. Ezeknek az alapelveknek a pártok programjaiban való előfordulásait egy 9x51-es mátrixba írtuk, amelynek segítségével a kilenc pártot *klaszter-elemzés* alkalmazásával csoportosítottuk. Mivel csak kétértékű (előfordulás — nem-előfordulás) változókat használtunk, és nem vettük tekintetbe sem az előfordulások intenzitását, sem gyakoriságát, ezért eredményeink torzítanak, ugyanis nem tartalmazzák az egyes alapelvek megfogalmazása közötti intenzitási különbségeket. Másrészt — a kétfokú skálából eredően — az elemzés hasonlóan értékel két dokumentumot akkor is, ha csak az a közös bennük, hogy az alapelvek egy csoportja egyikben sem szerepel. (Lásd a 6. táblázatot.)

Mindezek figyelembevételével értelmesnek láttuk a klaszter-elemzés elvégzését, amely az *expliciten megfogalmazott* alapelvek előfordulása alapján határozza meg a pártok egymáshoz viszonyított helyzetét és sorolja csoportokba az egyes pártokat. Ha a pártok között négy csoportot képeznünk, akkor az egyes csoportok az alábbiak lehetnek:

A pártok csoportosítása

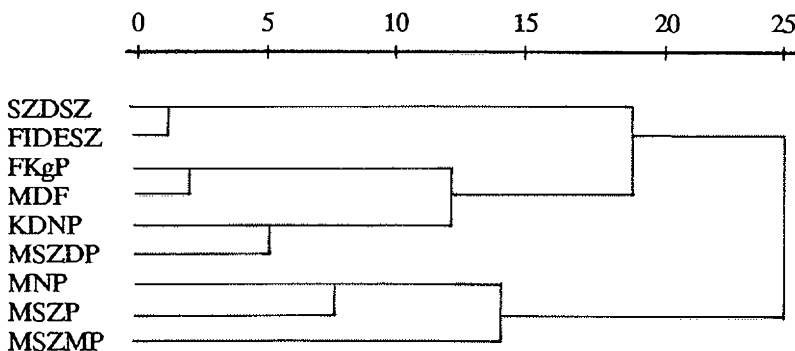
1	2	3	4
csoport			
MDF FKgP KDNP MSZDP	MSZP MNP	SZDSZ FIDESZ	MSZMP

A klaszter-elemzés eredményeit részletesen az alábbi dendogram ábrázolja:

1. ábra

A pártok dendogramja

Egyesítési távolság

Legelőször az tűnik szembe, hogy az MSZMP egymaga „külön csoportot” alkot. Mivel célrendszere teljesen elüt a többi pártétól⁴, csak a legutolsó egyesítési fázisban kapcsolódik hozzájuk. Ez az eredmény megerősíti az MSZMP marginalizálódott helyzetére vonatkozó vélekedéseket. Az MSZMP-t leszámítva a hasonló értékeket hordozó MSZP és MNP alapelvei különböztek leginkább az összes többi pártétól.

A pártok között szinte megegyező az SZDSZ és a FIDESZ célrendszere (az 51 célt figyelembe véve programjuk csak hét esetben különbözött). Ez a tény aláhúzza a két párt szoros gyakorlati együttműködéséből, gyakori közös fellépéséből, valamint a tagjaik közötti átfedésekből következő, már a szervezetek megalakulásától nyomon követhető hasonlóságot⁵. A kettejük alkotta csoport célrendszere jelentősen eltért a többi négy pártétól (MDF, FKgP, KDNP, MSZDP).

A csoportosításnál láthatjuk, hogy a választások utáni koalíció tagjai (MDF, FKgP, KDNP) egy csoportba kerültek. Közülük az MDF és az FKgP áll az SZDSZ—FIDESZ páros után a legközelebb egymáshoz, míg a KDNP programja a választásokon megsemmisítő vereséget szenvedett MSZDP-ével mutat inkább hasonlóságot.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az alapelvek klaszter-elemzéssel történő összehasonlítása több ponton is megerősítette azokat a sejtéseket, amelyek a magyarországi politikai pártok egymáshoz való viszonyára vonatkoztak és mintegy előrevetítették a kormánykoalíció összetételét. A választások utáni koalíció létrejöttében inkább a politikai programokban is tükröződő *ideológiai hasonlóságok dominálnak*. A parlamentbe bekerült politikai pártok közül a koalíciós partnerek célrendszere hasonló és egy csoportba rendezhető. A parlamenti pártok közül az ideológiailag legstabilabb kormányt egy FIDESZ—SZDSZ

koalíció adta volna, míg az MSZP — preferenciáinak változatlansága esetén — még sokáig csak a marginális ellenzéki párt szerepét töltheti be.

A PÁRTOK EGYMÁSHOZ VALÓ VISZONYA

Ha megpróbáljuk a szokásos jobb — centrum — bal skála szerint besorolni a pártokat, akkor a jelenlegi magyar politikai élet három jellegzetességére kell felhívniuk a figyelmet:

1. A baloldali ideológiák tért vesztek, a baloldali pártok háttérbe szorultak. A kommunista ideológia egyetlen képviselője, az újonnan létrejött és az ortodoxok által irányított MSZMP már a választások előtt a politikai élet periferiájára került. Annak ellenére, hogy ez a párt sem vállalta a kommunizmust mint célt és nem kívánta a klasszikus tervgazdaság visszaállítását, elfogadta a többpártrendszert, és szövetségest keresve az MSZP-ben és az MSZDP-ben, egyik fő feladatának tartotta a baloldal egységének megteremtését, az általa képviselt politikai irányvonalától mégis minden párt elhatárolta magát.

A választási kampányban a nemrégiben még állampártként működő MSZP-nek is harcolnia kellett azért, hogy valamennyire szalonképes maradjon és elkerülje a perifériára sodródást. Kevés párt látott benne potenciális szövetségest, miután a gazdasági helyzet gyorsuló romlása, valamint a kipattant és az MSZP-t közvetlenül érintő botrányok (vagyonátmentés, Dunagate lehallgatási botrány)⁶ is rontották hitelét.

2. A baloldalisággal szembeni alternatívaként felerősödtek a nemzeti irányzatok. A pártok többsége önmagát helyezve a politikai élet centrumába, magát a „nép”, a „nemzet” pártjaként (MSZP, MSZDP, MNP, MDF és FKgP) határozta meg. Az MSZP, MNP, MDF és FKgP mindegyikében voltak törekvések egy nemzeti színezetű centrum létrehozására.

3. A választások előtt jelentős befolyással rendelkező pártok között nem volt olyan jobboldali párt, amely antiliberális és kollektivistá (ill. sovinizta) ideológiai értékeket vallott volna magáénak⁷.

A pártok közötti viszonyok megközelítő ábrázolása érdekében a klasszikus jobb — centrum — bal skálát ki kell egészíteniünk egy másik tengellyel, amely tükrözi a pártok véleményét a *magángazdaság és az állami tulajdon kívánatos arányáról*.

Ezt a besorolást mutatja a pártok programjainak tartalomelemzése alapján kialakított hipotetikus ábránk⁸ (lásd a 2. ábrát). Az ábra értelmezésénél hangsúlyoznunk kell, hogy a szocialista — konzervatív (bal — jobb), valamint az individualista — kollektivistá tengelyek nem a pártok pontos elhelyezkedését határozzák meg, hanem csak orientációs irányokként szolgálhatnak. Annyit mondhatunk, hogy az egyik párt inkább volt piacpárti, mint a másik, illetve inkább vallott szocialista, mint konzervatív értékeket.

A pártprogramok alapján az individualista — kollektivistá tengelyen a pártok három csoportba sorolhatók. Az elsőbe az állami tulajdonnak továbbra is kitüntetett szerepet szánó MSZMP, a másodikba a „vegyesgazdaságban”, ön-

kormányzatokban, illetve az önkormányzati és közösségi tulajdonban gondolkodó pártok (MSZP, MNP, MDF és KNDP), míg a harmadikba a „piacgazdaság” és a „vállalkozási szabadság” primátusára építők (MSZDP, FIDESZ, SZDSZ és FKgP) tartoznak.

Az ábra bal oldalán találjuk az elmúlt időszak gazdasági struktúrájához ragaszkodó, „a szocializmusért küzdő” MSZMP-t. Ez a párt szánt a legnagyobb szerepet az állami szekornak és így legközelebb állt az *etatista-tervgazdasági modell*hez.

A második csoportba sorolt pártok közül leginkább balra a *korlátozott* („vegyes tulajdonon alapuló”) *piacgazdaságot* elfogadó és a „demokratikus szocializmus”-ért küzdő MSZP került.

A tulajdon kérdésében (és ideológiailag is) nagyon hasonló volt hozzá az MNP nézetrendszere. Nem látszott karakteres különbség e két párt között, eltekintve attól, hogy az MNP „a vidéki Magyarország képviselőt” tartotta legfontosabb feladatának, és többet hivatkozott „a népre” (és „nemzetre”).⁹

Nagyobb hangsúlyt kaptak a *konzervatív* és *nemzeti* (nacionalista) *szempontok* az MDF-nél, bár programja az előzőekkel szemben *liberális* elemeket is tartalmazott. Tőle jobbra a *keresztény-nemzeti* alapokon álló (és a „sajátos magyar hagyományokra és adottságokra építő”) KDNP, mint a legjelentősebb *keresztény* párt került.

A harmadik csoport bal oldalán az MSZP-től élesen elhatárolódó, de hozzá hasonló ideológiai elveket is valló MSZDP helyezkedik el. A nyugat-európai szociáldemokrata pártok példáját szem előtt tartva olyan *jóléti állam* megteremtéséért küzdött, amely a piacgazdaság talaján állva messzemenően figyelembe veszi a szociális szempontokat („szociális demokrácia”) is.

A legközelebb áll egymáshoz a *szociál-liberális* és *demokrata* értékeket valló FIDESZ és SZDSZ. E két párt képviselte leginkább a *liberális* értékeket, és programjaiban kiállt a „*szabad piacgazdaság*”, valamint az „*emberi jogok*” mellett. A két program között nem elsősorban ideológiai alapon tehetünk különbséget (bár az SZDSZ programja tartalmazott konzervatív elemeket is, a FIDESZ-é nem), inkább a szervezetek taktikai lépéseiben, akcióiban, radikáliságában.

Tőlük jobbra a *konzervatív nemzeti* értékeket képviselő FKgP-t találhatjuk. (Valószínű, hogy a belőle december végén kivált Nemzeti Kiszgazdapárt is hasonló értékeket vallott magáénak.) Az FKgP programjában — szemben a KDNP-ével — hangsúlyozottan *liberális* célok is szerepeltek.

A 2. ábrán üresen hagytuk azt a négyzetet, amely egy lehetséges jobboldali kollektivistá pártot jelöl. A közeljövőben, ha nem is kell számítanunk egy ilyen jellegű jelentős erőt képviselő párttal, mindenképpen valószínűsíthető a keresztény-nemzeti értékek köré csoportosuló erők további gyarapodása, egyes pártok jobbratolódása.

JEGYZETEK

* Munkánkat a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Szociológia Tanszékének támogatásával még 1990 tavaszán (nagyobbrészt a választások előtt) írtuk. Ez második résztanulmánya volt annak a kutatásnak, amelynek keretében a magyarországi politikai pártok 1988 — 1989-es dokumentumait elemeztük (lásd Kovács — Tóth 1989). Az eredeti szövegen csak néhány helyen változtattunk, stiláris okokból.

¹ Az alábbi programokat, illetve választási nyilatkozatokat elemeztük:

FIDESZ:

A FIDESZ II. kongresszusa által elfogadott program kivonata. 1989. október 13 — 15.; Itt és más! Mit akar a FIDESZ?

Független Kisgazdapárt:

Mit akar a Kisgazdapárt?; A Kisgazdapárt rövidített gazdasági és szociális programja. Felelős kiadó: Gál József.

Kereszténydemokrata Néppárt:

A Kereszténydemokrata Néppárt célkitűzései; A Kereszténydemokrata Néppárt program alapelvei. *Hazánkért*, 1989. 3. sz. 2-5. old.

Magyar Demokrata Fórum:

MDF program. A magyar jövőért. Ez a kiút!; MDF program (a lényegről röviden); Mit akar a Magyar Demokrata Fórum?; A Magyar Demokrata Fórum programja. Szerk.: Kulín Ferenc, Felelős kiadó: Antall József, Budapest, 1989. október.

Magyar Néppárt:

Mit akar a Magyar Néppárt?; Milyen jövőt akar a Magyar Néppárt?; Mit akar a Magyar Néppárt a gazdaságban?;

Magyar Szocialista Munkáspárt:

Az MSZMP választási felhívása. Az MSZMP XVI. kongresszusa. 1990. január 27.; A Magyar Szocialista Munkáspárt politikai nyilatkozata. *Szabadság*, 1990. február 2.

Magyar Szocialista Párt:

A Magyar Szocialista Párt programnyilatkozata. *Népszabadság*, 1989. október 10.; Haza és Haladás — Haladás és Biztonság. *Népszabadság*, 1990. január 23.; A Magyar Szocialista Párt választási felhívása.

Szociáldemokrata Párt:

Európa velünk van. A nyugodt erő a békés változás — MSZDP; Szociális demokrácia: az út Európába — A Szociáldemokrata Párt rövid programja. *Szociáldemokrata Népszava*, 1989. november.

A különböző pártok programjaiból kigyűjtöttük az egy-egy kérdésre, témára vonatkozó kijelentéseket és fogalmakat. Ezek összehasonlító elemzését használjuk fel a pártok értékeinek és céljainak bemutatására. A kijelentésekből képzett kategóriák adják a pártok hasonlóságát vizsgáló matematikai-statisztikai elemzés inputját.

² A választásokon a kilenc párton kívül részt vett még a Vállalkozók Pártja, a Hazafias Választási Koalíció és az Agrárszövetség.

³ Korábbi munkánkban 102 kategóriát soroltunk fel. Jelen tanulmányunkban eltérítettünk a konkrét céloktól (pl. a KGST reformja) és több kategóriát általánosabb kategóriává vontunk össze (pl. biztonság, szociális biztonság helyett most csak a BIZTONSÁG-ot használjuk). Ezzel a korábban használt kategóriarendszerünk egyszerűsítése volt a célunk. Végeredményben a jelenleg használt 51 kategória majd' mindegyike a korábbi elemzésünkben is szerepelt.

⁴ 1989 tavaszán még a Münnich Ferenc Társaságot találhattuk hasonló marginális pozícióban, (lásd Kovács — Tóth 1989).

- ⁵ Az 1988-89-es elvi nyilatkozatok elemzése is ugyanerre az eredményre vezet (lásd Kovács — Tóth 1989).
- ⁶ A volt MSZMP 1989 nyarán több vállalatot alapított vagyona átmentésére. Ezek között a legnagyobb botrány a NEXT 2000 kft. körül alakult ki. Az ellenzéki pártok és a sajtó nyomására az MSZP vezetése novemberben kénytelen volt megszüntetni a NEXT 2000 kft-t. A másik eset január elején kipattant belügyi lehallgatási botrány, amelynek során az MSZP kénytelen volt beismerni, hogy 1989-ben az MSZMP — később az MSZP — vezetése rendszeresen kapott az ellenzéki pártok életéről, terveiről, vezetőiről telefonlehallgatások, besúgók segítségével készült belügyminisztériumi összefoglaló jelentésekből.
- ⁷ Erre a jellegzetességre Kende Péter hívta fel a figyelmünket.
- ⁸ Az ábra megszerkesztésénél F. A. Hayek hárompólusú modelljéből (szocializmus — liberalizmus — konzervativizmus) indultunk ki (lásd Hayek 1972).
- ⁹ Az MNP és az MSZP programok közötti hasonlóságban az 1945-1948-as koalíciós időszak Nemzeti Parasztpárt — Kommunista Párt jól ismert képlete éledt újjá. Mind a Parasztpárt, mind utóda, az MNP céljai között egyedülállóan keverednek a szocializmust igenlő vagy elfogadó elvek „a harmadik utasság” célkitűzésével, a parasztság érdekeinek felvállalásával.

IRODALOM

- Balogh S. — Izsák L. 1979. *Pártok és párprogramok Magyarországon (1944-1948)*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Bossányi K. 1989. *Szólampróba — Beszélgetések az alternatív mozgalmakról*. Budapest: LÁNG Kiadó.
- Bozóki A. 1989. Posztkommunista átmenet: politikai irányzatok Magyarországon. In: *Pártok és rendszerek. A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve*. Budapest: MPT. 96-110.
- Dalton, R. J. 1988. *Citizen politics in Western Democracies — Public opinion and political parties in the United States, Great Britain, West Germany and France*. Chatham New Jersey: Chatham House Publishers, Inc.
- Dillon, V. R. — M. Goldstein 1984. *Multivariate analysis (methodes and applications)*. New York — Paris: Wiley & Sons.
- Gradvolh, P. 1989. Les partis politiques en Hongrie. *La Nouvelle Alternative*, 16, decembre.
- Hankiss E. — Manchin R. — Füstös L. — Szokolczai A. 1982. *Kényszerpályán — A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között*. (Kézirat.) Budapest.
- Hayek, F. A. 1972. *Constitution of Liberty*. Chicago.
- Kovács É. — Tóth I. J. 1989. *Politikai kultúra, politizálási technikák 1988-1989 (Politikai szervezetek elvi nyilatkozatainak tartalomelemzése)*. (Kézirat.) MKKE Szociológia Tanszék.
- Körösényi András 1989. Ideologikum és pragmatizmus. Újjáéledő politikai tradíciók a nyolcvanas évek Magyarországon. In: *Pártok és rendszerek. A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve*. Budapest: MPT. 63-70.
- Kurtán S. — Sándor P. — Vass L. (szerk.) 1989. *Magyarország politikai évkönyve — 1988*. Debrecen: R-Forma Kiadói kft. Debrecen.
- Kurtán S. — Sándor P. — Vass L. (szerk.) 1990. *Magyarország politikai évkönyve — 1990*. Budapest: AULA-OMIKK.
- Lázár Guy — Nagy Lajos Géza 1989. Politikai-ideológiai áramlatok a magyar társadalomban, *Társadalomkutatás*, 1. 65-82.

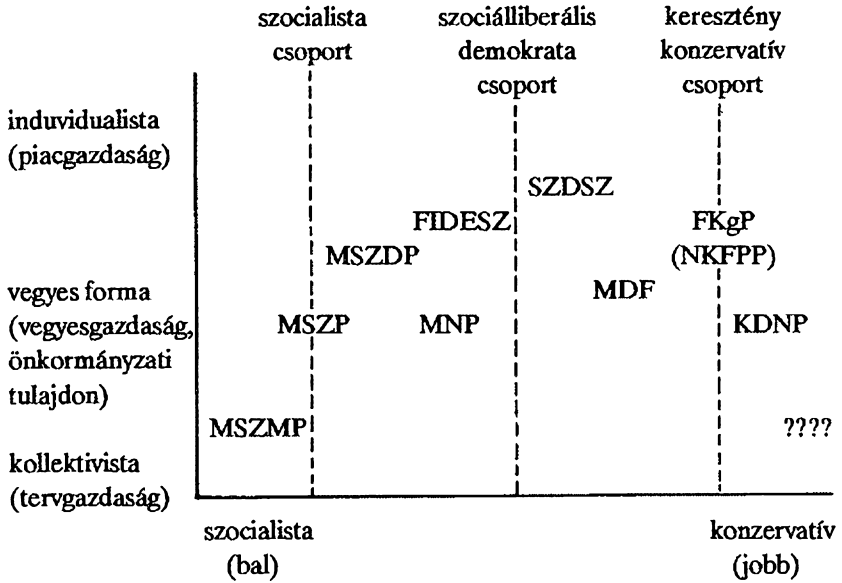
Nyirő A. (szerk.) 1989. *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*. Budapest: Interart Studio.

Szabó Miklós 1989. Programideológiák és állapotideológiák, in: *Politikai kultúra Magyarországon (1896-1986)* — Válogatott tanulmányok. Budapest: Medvetánc könyvek.

MELLÉKLETEK

2. ábra

A magyarországi politikai pártok elhelyezkedésének hipotetikus ábrája (1989. végi állapot)

A pártok önképe

I. táblázat

	Történelmi gyökerek	Öndefiníció (Kinek a pártja?)	Ellenségképek
KDNP	keresztyendemokrácia, szociális és demokratikus eszmék, nemzeti hagyományok	„a vallásos emberek pártja”	
FKgP	FKgP	„történelmi párt”	
MDF	demokratikus népi-nemzeti hagyományok, nemzeti liberalizmus, kereszttyendemokrácia, környezetvédők	„gyűjtőpárt”, „az ellenzéki-érzületű” polgárokat „cselekvőképes demokratákká neveli”, „demokratikus-nemzeti középpárt”	„kommunista kollektivista „ideológia”, „naiconalista”, sov-niszta irányzatok”, „túl-licitálók”, „szélsőséges radikalizmus”
MNP	népi gondolat, népi mozgalom, - Nemzeti Parasztpárt, Petőfi Párt	„egységes magyarság pártja”, „vidéki Mo. pártja”, „családok, dolgozó emberek, a népi gondolatot valló értelmi-ség, a vállalkozók, a kisemberek pártja”	
SZDSZ	európai és magyar libera-lizmus, szociáldemokrácia	„a szabadság és a szolidaritás pártja”, tőle balra a szoc.-komm. kollektivizmus; tőle jobbra a nemzeti-konzervatív kollektivizmus	„kommunista pártállam”, „erőszak” „fenyegetőzés”, „mindenfajta diktatúra”
FIDESZ	liberalizmus		„kiváltságok” „monopolhelyzetek”
MSZDP	MSZDP, szociáldemokrácia	„a szociális demokrá-cia pártja”, „a szellemi szabadság otthona”, „osztály-elfogultságoktól mentes néppárt”, „bal-balközép” párt	„korlátlan uralom”, „a hatalommal való visszaélés”

1. táblázat
(folytatás)

	Történelmi gyökerek	Öndefiníció (Kinek a pártja?)	Ellenségképek
MSZP	MSZMP reformerői, kommunista és szociáldemokrata mozgalom, marxizmus	„az állampárti diktatúra” felszámoló, „demokratikus párt”, „a nép, a nemzet pártja”, „modern szocialista politikai mozgalom”, „baloldali szocialista”	„sztálinizmus”, „állampárti diktatúra”, „bürokratikus, diktatórikus államszocializmus”
MSZMP	kommunizmus, szociáldemokrácia,	„eleven mozgalom” „a dolgozó nép egységes marxista pártja”	„kapitalizmus”, „külföldi tőke”, „jobboldal”, „a gazdagok kisebbsége”, „polgári restauráció”, „reakciós népellenes rendszer”

2. táblázat

A pártok kulcsfogalmai

	Kulcsfogalmak
KDNP	béke, békesség, családvédelem, demokrácia, egyház, emberarcúság, erkölcsi elvek, európaiság, haladás, közjó, nép, népi önkormányzat, magyar hagyományok, stabilitás, szeretet, szociális igazságosság, élet, önkormányzat, közösség
FKgP	biztos jövő, békesség, család, emberi és polgári szabadságjogok, megújulás, haza, hazafiság, falvak, Isten, jogállamiság, magántulajdon, nemzet, szabadság, önkormányzat, piacgazdaság, magyarság
MDF	család, demokratikus magatartás, demokrácia, egyetemes magyarság, helyi önkormányzat, nemzet, szociális piacgazdaság, társadalmi igazságosság, nemzettudat, népi-nemzeti hagyományok, magántulajdon, méltóságérzet, polgár, szülőföld, türelem, magyarság
MNP	család, családvédelem, magyar nép, nemzet, népbetegség, népi gondolat, társadalmi igazságosság, becsület, vidék, haladás, haza, helyi önkormányzat, jóléti társadalom, magyar hagyományok, megmaradás, szellemi és erkölcsi tőke, vegyesgazdaság, értékmegőrzés
SZDSZ	szabadság, szolidaritás, liberalizmus, emberi jogok, jog, piacgazdaság, radikalizmus, liberális demokrácia, autonómia, tolerancia
FIDESZ	egyéni szabadság, erőszakmentesség, önkormányzat, polgári demokrácia, piacgazdaság, polgárosodás, tőkés gazdálkodás, magántulajdon, emberi jogok, visszatérés Európába, szolidaritás
MSZDP	demokrácia, dolgozó ember, emberi méltóság, Európa, hatékonyság, igazságosság, jóléti állam, munkásönkormányzat, néppárt, parlamenti demokrácia, szabad piac, szabadság, szociális demokrácia, szolidaritás, tisztességes megélhetés, tolerancia, verseny
MSZP	demokratikus szocializmus, haladás, biztonság, biztos megélhetés, egyéni boldogulás, felemelkedés, közösségi szellem, nemzet, nemzeti összefogás, nyugalom, szolidaritás, társadalmi igazságosság, vegyes tulajdonú gazdaság, önkormányzat
MSZMP	baloldal, munka, jobboldali erők, dolgozó emberek, biztonság, megélhetés, Enges. Marx, Lenin, kapitalizmus visszaállítása, kommunista hagyományok, néptömegek, osztályszemlélet, polgári restauráció, szocialista építés vívmányai, társadalmi tulajdon, haladás

3. táblázat

A pártok választási jelszavai

	Jelszavak
KDNP	ISTENNEL A HAZÁÉRT ÉS A SZABADSÁGÉRT!
FKgP	BORT BÚZÁT BÉKESSÉGET! ISTEN – HAZA – CSALÁD
MDF	A MAGYAR JÖVŐÉRT! TISZTA LÉGKÖRT! MDF A NYUGODT ERŐ! MAGYARORSZÁGON DEMOKRÁCIÁT FELELŐSSÉGGEL!
MNP	NÉPPEL A NÉPÉRT!
SZDSZ	TISZTA MÚLTVAL A TISZTA JÖVŐÉRT! MODERN MAGYARORSZÁGOT! VAN, AKI SZABADON SZERET! TUDJUK, MERJÜK, TESSZÜK
FIDESZ	ITT ÉS MÁST! – ESÉLYT A JÖVŐNEK! TISZTA LAPPAL!
MSZDP	MÚLTUNK A JÖVŐ ZÁLOGA! SZABADSÁG, IGAZSÁGOSSÁG, SZOLIDARITÁS; EURÓPA VELÜNK VAN! A NYUGODT ERŐ, A BÉKÉS VÁLTOZÁS
MSZP	HAZA ÉS HALADÁS – HALADÁS ÉS BIZTONSÁG
MSZMP	MUNKA, MEGÉLHETÉS, SZABADSÁG, BIZTONSÁG

4. táblázat

A pártok politikai céljai

	Célok
KDNP	szabadság és egyenlőség elvű demokrácia; gondolati, szólás és személyi szabadság; haladás; ígèhirdetés joga; közszabadság; népi önkormányzat; pluralista államalakulat;
FKgP	emberi és polgári szabadságjogok; falusi önkormányzatok; független, semleges demokratikus Magyarország; jogállamiság;
MDF	demokratikus önkormányzat; egyéni és kollektív szabadságjogok; független, szabad, demokratikus Magyarország; helyi közösségek önkormányzata; jogállamiság; szabadságvágy; türelem; független szakszervezetek; társadalmi igazságosság;
MNP	emberi szabadságjogok; független Magyarország; szabadság; társadalmi igazságosság; a társadalom minden szintjén öngazgatás; haladás; többpártrendszer; társadalmi esélyegyenlőség;
SZDSZ	emberi szabadság; emberi jogok; államhatalom korlátozása; liberális demokrácia; egyéni és kollektív szabadságjogok; területi autonómia; független, semleges Magyarország;
FIDESZ	egyéni szabadság; erőszakmentesség; helyi közösségek önkormányzata; független, semleges Magyarország; fegyvermentes, egységes Európa; emberi jogok; parlamentáris demokrácia;
MSZDP	parlamentari demokrácia; emberi jogok; erős, független, szabad és demokratikus szakszervezetek; igazságosság; jogállam; közösségek önkormányzata; munkásönkormányzat; szabadságelvű szocializmus; szociális demokrácia; független Magyarország; nők egyenjogúsága; szabadság;
MSZP	demokratikus szocializmus; önkormányzat; egyéni szabadságjogok; haladás; társadalmi igazságosság; autonóm állampolgárok közössége;
MSZMP	szocializmus; baloldali alternatíva; szocialista demokrácia; népi demokrácia; önkormányzat; szabadság;

5. táblázat

A pártok gazdasági céljai

	Célok
KDNP	közjó; közvetlen ember célú állam; vállalkozó szellem; önkormányzatok; önálló gazdasági egységként működő közösségek; magántulajdon; társadalmi szolidaritás
FKgP	földek visszaadása a parasztoknak; magántulajdon; piacgazdaság; vállalkozási szabadság; vállalkozást szolgáló adó- és hitelpolitika
MDF	magántulajdon; szilárd gazdaságpolitika; szociális piacgazdaság; tulajdonreform; vagyoni biztonság; vállalkozói szabadság; gazdaság társadalmosítása; vegyes piacgazdaság; önkormányzati tulajdon
MNP	egyéni és közösségi tulajdon; szabad vállalkozás; közösségi, önkormányzati tulajdon; vegyesgazdaságon alapuló piacgazdaság; állam gazdaságirányító szerepe; szövetkezeti tulajdon
SZDSZ	korszerű piacgazdaság; magántulajdon; piaci verseny; világpiacra nyitott gazdaság; az állam gazdaság szabályozó szerepének korlátozása
FIDESZ	piacgazdaság; magántulajdon; tőkés gazdálkodás; takarékos állam; infláció megállítása; adóterhek csökkentése; szabad vállalkozás
MSZDP	gazdasági hatékonyság; jóléti állam; magántulajdon; munkástanácsok; piaci dominanciájú vegyesgazdaság; szabad piac; szociális szempontok érvényesítése, szociális piacgazdaság; állami munkaerő-politika; újraelosztó szociálpolitika
MSZP	biztos megélhetés a munkásoknak; egyéni kezdeményezés; piacgazdálkodás; tömeges munkanélküliség elkerülése; vegyes tulajdonú piacgazdaság; szegénység elleni küzdelem
MSZMP	elszegényedés megakadályozása; megélhetés biztosítása; hatékony szocialista gazdaság; a kapitalista társadalmi rendszer visszaállításának megakadályozása; modern termelőerők tervszerű fejlesztése; társadalmi tulajdon dominanciája

Alapelvek	KDNP	FKgP	MDF	MNP
32. dolgozó ember	—	—	—	—
33. megélhetés	1	—	—	—
34. leszerelés	—	—	—	—
35. szeretet	1	—	—	—
36. keresztényiség	1	—	—	—
37. isten	—	1	—	—
38. méltóságérzet	—	—	1	—
39. becsület	—	—	—	1
40. jóléti társadalom	—	—	—	1
41. megmaradás	—	—	—	1
42. liberalizmus	—	—	—	—
43. radikalizmus	—	—	—	—
44. autonómia	—	—	—	—
45. erőszakmentesség	—	—	—	—
46. jóléti állam	—	—	—	—
47. szociális demokrácia	—	—	—	—
48. demokratikus szocializmus	—	—	—	—
49. baloldaliság	—	—	—	—
50. kommunista hagyományok	—	—	—	—
51. társadalmi tulajdon	—	—	—	—

